

20ste jaargang

nummer 11

november 1984

DAAD
EN
GEDACHTE

**orgaan gewijd aan de problemen
van de zelfstandige arbeidersstrijd**

Bij elke bijzondere handeling
gaat het denken aan het doen
vooraf. Bij het handelen van
klassen of massa's blijkt de
betekenis van het handelen
pas achteraf. Hier gaat de
daad vooraf aan het begrip.

Theo Maassen

DAAD
EN
GEDACHTE

ORGAAN GEWIJD AAN DE PROBLEMEN
VAN DE ZELFSTANDIGE ARBEIDERSSTRIJD

GEEN VASTE ABONNEMENTSPRIJS

DE UITGAVE ZAL WORDEN BEKOSTIGD UIT
VRIJWILLIGE BIJDAGEN

Redactie en administratie:
Schouw 48-11, 8232 BD Lelystad
Postgiro 307695

V A N E E N ' L E E R V A N D E K L A S S E N S T R I J D '

T E S P R E K E N I S B A A R L I J K E N O N S E N S

Dat dezer dagen de paus, toen hij uiting gaf aan zijn bezwaren tegen de z.g. 'bevrijdingstheologie', de aanhangers daarvan verweet, dat zij de 'leer van de klassenstrijd' zouden huldigen, is niet iets waarvan men zou moeten ópzien. De paus is niet als zodanig gekozen op grond van zijn doorwrochte kennis van a a r d s e , maar op grond van z'n veronderstelde betrokkenheid bij h e m e l s e zaken, wat men zich daarbij dan ook zou moeten voorstellen. Indien hij de enige zou zijn, die op dergelijke wijze getuigd zou hebben van zijn feilbaarheid wat betreft het verstaan van de simpelste en alom gegeven maatschappelijke realiteiten, wij zouden bij ons zelf hebben gedacht, dat hij wat ons aangaat nog wel wat ánders kon kussen dan de grond en er verder stilzwijgend aan zijn voorbijgegaan. De paus is echter de enige niet, die aan sprookjes gelijk het bestaan van een dergelijke leer gelooft. Met de regelmaat van een klok duikt dat geloof, alsmede het geloof dat de bewuste 'leer' door een zekere Karl Marx zou zijn ontwikkeld, in krantenartikelen en redevoeringen op. Het blijkt met een grote hardnekkigheid te worden aangehangen door een soort lieden wier fantasie omgekeerd evenredig is aan hun kennis van zaken, lieden die des te vrijmoediger over de sociale werkelijkheid praten naarmate zij daar verder van zijn verwijderd. Het bewijs te leveren, dat wat zij betogen niets anders dan baarlijke nonsens is lijkt ons een goede zaak, ook al twijfelen wij er nauwelijks aan dat de betrokkenen zich, terwille van hun maatschappelijke belangen, aan deze nonsens zullen blijven vastklampen.

Karl Marx heeft nooit of te nimmer een 'leer van de klassenstrijd' ontwikkeld, hij heeft al evenmin op enig tijdstip de klassenstrijd gepredikt of gepropageerd. Het is ook niet zo dat hij de klassenstrijd zou hebben ontdekt of de eerste zou zijn geweest die de betekenis ervan zou zijn gaan beseffen. Héél, héél lang voordat Karl Marx geboren werd was er al van klassenstrijd sprake. Lang voor hij tot de jaren des onderscheids was gekomen en lang voordat hij met zijn publicistische werkzaamheid begon is er door anderen, en bepaald niet door de eerste de besten, op het bestaan van de klassenstrijd gewezen, de betekenis daarvan voor de maatschappelijke ontwikkeling blootgelegd.

Ooit werd 't bestaan van een felle klassenstrijd tussen adel en bourgeoisie ontkend door een aanhanger van het Franse 'ancien régime', het regiem van vóór de grote Franse revolutie. Op die ontkenning reageerde, zo'n kwarteeuw vóórdat de jonge Marx opstellen over maatschappelijke vraagstukken begon te schrijven, de liberale historicus F. Guizot met de vraag 'sedert wanneer een feit ophoudt te bestaan als men het slecht en gevaarlijk noemt'. Het was een vraag, die men eveneens aan de huidige paus zou kunnen stellen. Hem zou men, met Guizot, ook kunnen vragen, 'sinds wanneer de samenleving, zelfs de meest welvarende, vrij van de klassenverdeling is'. En dezelfde Guizot beschreef omstreeks het jaar 1820 de Franse revolutie van de voorafgaande eeuw als 'de botsing van tweeërlei belang, maar ook van tweeërlei trots, de ene aanmatigend, de andere verbitterd. De bevoorrechte klassen', zo verklaarde hij, 'vonden het misdadig, dat men er aanspraak op durfde maken, de heerschappij in de staat met hen te delen, de niet bevoorrechte klassen kwamen met alle macht in verzet tegen de wettelijke minderwaardigheid, waarin men hen wou blijven houden'.

Eén jaar na de verschijning van het *Kommunistisch Manifest*, waarin Marx en Engels 'de geschiedenis van alle samenleving een geschiedenis van klassenstrijd' noemden, verklaarde de liberaal Guizot niet dat deze stelling 'gevaarlijk en onjuist' was, maar achtte hij haar integendeel volledig in overeenstemming met de feiten. 'Onze geschiedenis', zo schreef hij in z'n boekje *De la démocratie en France* (Over de democratie in Frankrijk), 'is vol klassenstrijd'.

Dat dit bepaald niet alleen gold voor het tijdperk der Franse revolutie, maar ook voor véél verder terug liggende perioden, blijkt zonneklaar zowel uit het werk van Guizot zelf als uit dat van andere historici, zoals bijvoorbeeld Jules de Lanteyrie. Laatstgenoemde betoogt in zijn *Histoire de la liberté politique en France* (Geschiedenis van de politieke vrijheid in Frankrijk), dat ten tijde van Karel Martel 1), dat wil dus zeggen diep in de middeleeuwen, 'de inbezitneming van het grondbezit van een bepaalde klasse door een andere klasse' het belangrijkste historische feit is en hij wijst er op hoe vervolgens de klassenstrijd voortdurend aan betekenis wint. Een zelfde geluid klinkt op uit Guizots *Essays sur l'histoire de la France* (Opstellen over de geschiedenis van Frankrijk).

En volstrekt niet alleen in de geschiedenis van Frankrijk stuit Guizot op de klassenstrijd, maar ook in het middeleeuwse Engeland. En óók daar is volgens hem de maatschappelijke positie der desbetreffende klassen de oorzaak van hun belangentegenstelling. Van de Franse historicus Philippe Buchez kan hetzelfde worden gezegd als van Guizot. In zijn omstreeks 1833 - toen Karl Marx nog op de middelbare schoolbanken zat - verschenen *Introduction à la science des histoires* (Inleiding tot de wetenschap der geschiedenis) merkt Buchez op: 'Heden is de Europese maatschappij, wat betreft de stoffelijke belangen in twee klassen verdeeld... de ene is in het bezit van alle arbeidsmiddelen, grond, mijnen, huizen, kapitalen. De andere bezit niets, zij werkt voor de eerste'.

---

1) Karel Martel (Martel betekent 'strijdhamer') heerste na de dood van Pepijn II over het Frankische rijk en wist in diverse veldslagen de macht daarvan te bevestigen of uit te breiden. Zijn bekendste overwinning was die bij Poitiers tegen de opdringende Moren (Arabieren) in 732.

Wat Guizot en Buchez zagen, wat dagelijks door iedere arbeider wordt gekonstateerd, dat zag driekwart eeuw vóór Karl Marx ook de Britse ekonoom en filosoof Adam Smith, de geestelijke vader van al die liberalen die heden ten dage, evenals de huidige paus tegen de zogenaamde 'leer van de klassenstrijd' tekeer gaan. "De belangen van arbeider en kapitalist", zo schreef Adam Smith, 'zijn niet dezelfde... De burgerlijke staatsmacht... is ingesteld ter verdediging van de rijken tegen de armen, ter verdediging van hen die eigendom bezitten tegen de bezitlozen' 2). En wat in Groot-Brittannië werd waargenomen, dat zag men niet minder scherp ook in Zwitserland en in Nederland.

Wij menen genoeg uitspraken te hebben verzameld en geciteerd en willen onze lezers niet verder met aanhalingen vermoeien. Met het bovenstaande is voldoende duidelijk aangetoond, dat de klassenstrijd een historisch feit is, niet iets dat als het resultaat van de een of andere leer of prediking zou moeten worden beschouwd. Een zodanige 'leer' of 'prediking' is er ook nimmer geweest aangezien zij een strikt overbodige zaak zou wezen. De klassenstrijd bestaat nu eenmaal; hij bestaat, om nogmaals met de liberaal Guizot te spreken, als een vaststaand feit. Men kan het niet uit de wereld helpen door er de ogen voor te sluiten, men kan het niet ontkennen zonder zich belachelijk te maken.

-
- 2) Wij hebben voor onze uiteenzetting tot dusver een dankbaar gebruik gemaakt van een opstel van wijlen Sam de Wolff getiteld *Stemmen uit het graf* en opgenomen in zijn in 1948 verschenen bundel *Van eerstelingen tot late oogst*.

=====

ARBEIDSDISCIPLINE IN RUSLAND III

De vorige aflevering van onze serie over de 'arbeidsdiscipline' in Rusland behandelde de periode van 1917 tot 1921. Voor de verdere ontwikkeling van de Russische revolutie is juist deze periode van wezenlijke betekenis geweest, en dit feit rechtvaardigt dat wij nogmaals terugkomen op vragen die de kern van de ontwikkeling in deze tijd raken. In ons vorige artikel hebben wij een blik willen werpen op de tegenspraken die in 1917 en daarna in het geding waren. Wij hebben aangeduid hoe de bolsjewistische partij er allereerst op uit was om een programma te verwezenlijken dat ook in haar eigen ogen niets anders behelsde dan een staatskapitalistisch monopolie onder toezicht van een 'socialistische' staatsmacht. Tegelijk hebben wij erop gewezen, dat de Russische arbeiders in 1917 geen politiek ideaal wilden verwerkelijken, maar door noodzaak gedwongen de bedrijven in eigen hand nemen. Hierdoor dreven zij de bolsjewieken een eind verder naar links dan dezen eigener beweging hadden willen gaan. Als gevolg van de uitschakeling van het ondernemersdom als sociale kracht was de bolsjewistische staat gedwongen om zelf de opengevallen plaats in te nemen, wilde hij althans de regelende en disciplinerende *functies* van 't ondernemersdom in stand houden en niet prijsgeven aan een onzeker lot onder de arbeiderskontrolle. Daarmee

kwam de bolsjewistische staat te staan tegenover de beweging van de arbeiders, die eerder zelf voor de bolsjewieken de belangrijkste obstakels op hun weg naar de politieke macht hadden opgeruimd 1).

Met deze 'ironie' hebben wij ons artikel de vorige keer afgesloten. Maar tot alleen 't konstateren van een 'ironie' kunnen wij ons niet beperken. Wij lopen dan gevaar een beeld te schetsen dat niet de extra dimensie bezit die nodig is om de konfliktiem van 1917 te zien als méér dan louter de aktie van een 'disciplinerende' staat tegen het 'spontane' optreden van een 'autonome' massabeweging. Al is het schetsen hiervan noodzakelijk, er moeten ook vragen naar de achtergrond worden gesteld. Wat waren de maatschappelijke grondslagen van het staatskapitalistische projekt van de bolsjewieken? Lag niet in deze zelfde grondslagen de oorzaak van het wegwijken van de beweging voor arbeiderskontrolle en van de nederlaag van groepen als de Arbeidersoppositie?

In een artikel als dit kunnen we niet meer doen dan enkele basisgegevens aanvoeren, die voor een goed begrip noodzakelijk zijn. Het eerste van die gegevens is dan, dat het weinig heeft gescheeld of niet de bolsjewistische partij maar het bewind van de tsaar had in Rusland het staatskapitalisme ingevoerd. Precies zoals Duitsland en Frankrijk ten tijde van de Eerste Wereldoorlog gedwongen waren om produktie en distributie strikt aan banden te leggen ten behoeve van de oorlogsinspanning, zo moest ook de tsaristische regering ingrijpen in de ekonomie omdat de vrije markt niet meer werkte.

Dit begon natuurlijk met de voedselvoorziening. Als gevolg van spekulatie en een steeds verder gaande ontwrichting van het binnenlandse transport waren al vanaf de lente van 1915 de graanprijzen fors gaan stijgen, ondanks overschotten die vroeger voor de export waren bestemd. Omdat meer en meer graan van de markt verdween en het voor de keizerlijke regering dus steeds moeilijker werd om het leger van graan te voorzien, werden heffingen onvermijdelijk. Maar anders dan in Duitsland en Frankrijk was in Rusland de staat niet bij machte om de handel in graan te reguleren. Tegen februari 1917 brachten de graanheffingen net genoeg op om de fronten van brood te voorzien, maar aan de behoefte van Petrograd, Moskou en de industriedistrikten kon maar voor 10% worden voldaan.

De Voorlopige Regering trachtte de situatie te redden met een wet, die de staat het graanmonopolie in handen gaf. De boeren moesten voortaan alle graan tegen vaste prijzen verkopen aan de staat, en zo zij weigerden volgde vordering. Maar ook dit hielp niet. De staat moest voor zulke kolossale voorraden graan zorgen, dat ook de verdubbeling van de vaste prijzen en het dreigement om het leger in te zetten tegen de boeren, de Voorlopige Regering geen soelaas konden brengen 2). De landheren, die nog het meeste graan hadden kunnen leveren, werden op grote schaal verjaagd, de koelakken en middelboeren in Siberië en de Oekraïne hielden hun graan vast, en wat er aan graan was kon wegens de chaos in het transport niet worden vervoerd naar waar het nodig was. Er zou òf een uitermate doortastende regering moeten komen, die de middelen had om de boeren tot levering te dwingen, òf een regering die door de boeren werd gedoogd omdat zij zorgde voor de industriële produktie die de boeren kon bewegen hun graan op de markt te brengen. Voor deze keuze zagen de bolsjewieken zich gesteld toen zij in mei 1918 het staatsmonopolie op graan bevestigden en daarmee de erfenis van hun voorgangers overnamen.

Over de wijze waarop in de industriële sektor de staat het beheer

over de ondernemingen op zich gelegd kreeg, hebben wij de vorige keer al het nodige aangestipt: bedrijven die door hun eigenaars werden gesloten of verlaten, werden door de fabriekscomité's overgenomen. Een andere keus ontbrak, al waren de arbeiders evenmin in staat de produktie gaande te houden als hun voormalige direktoren. Om alle met de produktie verbonden problemen op te lossen was een algemenere aanpak nodig, een aanpak die zowel de produktie van grondstoffen, het transport, het plaatsen, koördineren en financieren van bestellingen als ook het betalen en op peil houden van een redelijk geoefend en gevoed arbeidersbestand omvatte. Deze algemenere aanpak kon uitgaan van associaties van bedrijven of van één centraal punt, het ekonomisch apparaat van de nieuwe sovjetstaat.

Net als bij 't graanmonopolie bouwde de centrale besturing van de industrie voort op een erfenis uit de oorlogstijd, en wel op de 'trusts' die sinds 1915 in de diverse bedrijfstakken waren gevormd voor de regulering van de produktie en de distributie. Eén van de eerste daden van de in 1918 gevormde Hoogste Raad voor de Economie (naar de Russische afkorting VSNCh genoemd) was 't omvormen van de 'trusts' in de mijnbouw en de metaalindustrie tot uitvoerende organen die onder meer de prijzen konden vaststellen. In de textielindustrie gebeurde iets dergelijks: begin 1918 werd een gemengde 'trust' van overheid en ondernemers aangevuld met een arbeiderskontingent, opdat deze Centrutex voortaan de hele aktiviteit van de branche zou "koördineren en sturen". Het zag er in 1918 naar uit, zo schrijft de historicus Carr, alsof de Russische ekonomie naar het voorbeeld van het Duitse staatskapitalisme op weg was naar een kompromis op de grondslag van konzentratie en zelfbestuur door de industrie onder 't algemene staatstoezicht van de VSNCh. "In een tijd waarin de Russische ekonomie, uiteengeslagen door oorlog en revolutie, omlaag tuimelde in een afgrond van anarchie en desintegratie, kon een zekere belangengemeenschap worden ontdekt tussen de regering en de meer redelijke en gematigde industriëlen bij het herstellen van een min of meer ordelijke produktie" 3).

Tot zover leek de historische ontwikkeling, mede door de aanwezigheid van eigen Russische fundamenteën, de opbouw van een klassiek staatskapitalisme te begunstigen 4). Ons tweede basisgegeven is echter het feit, dat voor een werkelijke uitgroei van het staatskapitalisme in Rusland de voorwaarden ontbraken. Een enorme reeks van faktoren kan hier worden opgesomd: het aantal 'redelijke en gematigde industriëlen' was gering (en hing mede af van plaatselijke omstandigheden, van de houding der arbeiders of van de mate van deelname door buitenlands kapitaal). Voorts was 't transport volstrekt onbetrouwbaar, hetgeen door de burgeroorlog tienvoudig werd versterkt. Van 't platteland kwam uiterst weinig aan graan en kultuurgewassen naar de steden: verbouwd en gefokt werd nog slechts datgene wat boven het eigen verbruik direkt verhandelbaar en vooral ruilbaar was. Daar kwam nog bij de droogte in de zomer van 1920 en de hongersnood die daarop volgde, vooral in het Wolgagebied. Geschoolde arbeiders waren moeilijk te vinden: ze waren weggetrokken naar het platteland of waren door gebrek aan alles voor hun werk niet gemotiveerd. Voorzover de ekonomische organen van de staat al greep hadden op de gebeurtenissen, werkten zij naast elkaar en tegen elkaar in. Bovendien konden niet - zoals de bureaukratie het verlangde - hele trusts tegelijk onder staatsbeheer worden gebracht, maar vonden de nationalisaties lukraak plaats, al naar gelang de akties van de arbeiders in afzonderlijke bedrijven. 't Kwam er allemaal op neer, dat het in deze chaotische situatie zinloos was te verwachten dat de beschikkingen

die van een regulerend centrum uitgingen ook werkelijk de economie konden beïnvloeden. Voor de invoering van een klassiek staatskapitalisme ontbrak dus hierom in Rusland de wezenlijke voorwaarde, enerzijds dat de staat greep had op de economie en anderzijds dat de economie georganiseerd genoeg was om een centrale regulering mogelijk te maken.

In plaats van het klassieke, 'gerijpte' staatskapitalisme verrees in Rusland een bijzondere vorm daarvan: een met politieke middelen afgedwongen ruilhandel die de plaats innam van al dan niet gereguleerde marktverhoudingen. Waar de door de VSNCh vastgestelde prijzen (eigenlijk dus de ruilverhoudingen op de markt) geen enkele praktische betekenis hadden, als niet gezorgd werd dat de te ruilen produkten ook werkelijk tevoorschijn kwamen, daar moest onvermijdelijk een soort 'dubbelmacht' ontstaan in elke groep die bevoorrading, produktie of transport ook werkelijk wist af te dwingen. Dergelijke groepen waren vaak niet de geregelde eenheden van het Rode Leger of de Tsjeka, maar los opererende troepen van fabriekscomité's, vakbonden en arbeidersmilities. In 1918 was bepaald, dat zulke gewapende detachementen de helft van het gevorderde moesten afstaan aan de Staatsvoedselvoorziening. In de praktijk hing het dus deels van deze arbeiders-troepen af, of het hulpeloze apparaat van het staatskapitalisme ook werkelijk graan in handen kreeg om te distribueren.

De instorting van de industriële produktie en het ontbreken van betrouwbaar transport onderstreepten alleen nog maar het feit, dat al sedert de oorlog de markt tussen stad en platteland in het ongerede was geraakt. Overschotten aan graan kwamen niet terecht op de plaatsen waar er gebrek aan was. Om dezelfde reden kreeg de textielindustrie geen katoen meer uit Kazachstan en werden de theeplantages van de Kaukasus ingezaaid met mais. Door het schaarse en dure veevoeder nam de veestapel af en daarmee de produktie van melk, vlees en leer. Boeren stookten soms hun kachels met vlas en graan, omdat zij die nergens konden ruilen tegen waardevast geld of industrieproducten. Deze toestand leidde ertoe, dat de staat, om aan de behoeften van het leger en de steden te voldoen, met geweld alle graan ging konfiskeren waarop hij de hand kon leggen, vaak met inbegrip van het zaai-goed voor het volgende jaar. Voorts was echter bepaald, dat bij de verkoop van aardappels, groente en zuivel arbeidskollektieven en vakbonden het recht van eerste koop hadden 5).

De fabriekscomité's en de vakbonden hadden dus een rechtstreeks aandeel in de verzorging van de arbeiders met levensmiddelen. De rantsoenen die hoorden bij het arbeidsloon vielen onder hun direkte verantwoordelijkheid. De staat van zijn kant moest sinds de naasting van tal van bedrijven opdraaien voor de financiering hiervan en voor de uitbetaling van de lonen. Maar omdat de staatsinkomsten schromelijk tekort schoten, waren de lonen meestal achterstallig. Bovendien werden ze betaald in geld dat niets waard was 6). De rantsoenen waren daarom voor de arbeiders de hoofdzaak, en de staat was niet echt de instantie die de produktie gaande hield.

Er waren twee methoden waarmee de arbeidersorganisaties konden proberen levensmiddelen tegen industrieproducten te ruilen. De eerste was die van de spontane associatie van boeren en stedelijke arbeiders. Een - zeldzaam - voorbeeld daarvan is het geval van de agrarische kommune van het dorp Goeljaj-Polje, het centrum van de anarchistische boerenbeweging van Nestor Machno. Deze kommune zond vertegenwoordigers uit naar de steden en bereikte dat met de Moskouse vakbonden een trein met graan kon worden geruild tegen textiel en andere industrieproducten. Maar tot het organiseren

van bijvoorbeeld de spoorwegen of de textielindustrie bleek de beweging van Machno, mede vanwege haar guerillataktiek, niet in staat 7).

De tweede methode van 'ruil' berustte altijd op de politieke (en gewapende) macht van de steden over het platteland. In een toestand die die van een ruileconomie benaderde werd de uitschakeling van de markt ook tot doel verheven. In plaats van de sociale ongelijkheid die de markt meebracht wilde men een stelsel van distributie naar sociale maatstaven invoeren. De 'links-kommunisten' wilden daarbij de hele organisatie van productie en distributie de staat in handen geven. Leden van het Volkskommissariaat voor de Voedselvoorziening spraken zich uit tegen de invoering van heffingen en belastingen voor de boeren, omdat daarmee in principe het graanmonopolie van de staat zou worden prijsgegeven. Voor hun was "het systeem van koop en verkoop deel geworden van een niet terugkerend verleden" en moest de vordering (razvjestka) "de methode worden voor de bevoorradiging van het land met alle landbouwprodukten en alle voortbrengselen van de agrarische industrie" 8). Voor wat betref de industriepolitiek gold eigenlijk hetzelfde: al gingen de 'linkse kommunisten' dan uit van de veronderstelling dat weliswaar de arbeiders het aanzien van de sovjetstaat zouden bepalen, toch (en mede daardoor) waren zij voor een sterk centralistisch beheer van de industrie. Naar de zaak gezien stonden zij daarmee niet ver af van de posities van Trotski inzake de militarisering van de arbeid of de nationalisatie van de vakbonden.

Een alternatief voor zulk een kommando-ekonomie werd uitgewerkt door de Arbeidersoppositie in een geschrift over de taken van de vakbonden. Aan de hand van de toekomstige rol van de vakbonden werd immers in de partij de strijd gevoerd tussen de voorstanders van staatskapitalisme, kommando-ekonomie en arbeiderskontrolle. De Arbeidersoppositie nu was van oordeel, dat de taken van de revolutie alleen konden worden verwezenlijkt indien de breedste lagen van de arbeidersmassa's daarbij actief betrokken werden. De ekonomische chaos kon alleen worden overwonnen als de bureaucratie van de ekonomische staatsorganen zou worden opgeruimd. Zo schreef de Arbeidersoppositie in bedoeld geschrift o.a.:

"Dit systeem, waarin de ekonomische politiek langs bureaukratische weg wordt doorgevoerd en ze, over de hoofden van de georganiseerde producenten heen, de bureau's moet passeren van ambtenaren, politieke gunstelingen en twijfelachtige specialisten, heeft een dubbele leiding in de ekonomie doen ontstaan en brengt voortdurend konfliktem teweeg tussen bedrijfscomité's en ekonomische organen."

De beste manier om de produktie te vergroten was volgens de Arbeidersoppositie het toekennen aan de vak- en industriebonden van een beslissende invloed op die staatsorganen, die gingen over alle materiële hulpmiddelen in het land. De Arbeidersoppositie zei daarover verder nog:

"Het besturen van de ekonomie is tegelijkertijd het besturen van de arbeidersmassa's. Het invoeren van een systeem ter organisatie en besturing van de ekonomie via de industriebonden scheidt eenheid van leiding, maakt een eind aan de tegenstellingen tussen arbeidersmassa's en specialisten en scheidt zodoende ruimte voor het organisatorische en administratieve werk van mensen uit de wetenschap, de theorie en de praktijk" 9).

Voor haar stellingen beriep de Arbeidersoppositie zich op de reeds bestaande praktijk, waarin hele sectoren van de industrie, "vele honderden hoogwaardige industriële ondernemingen", door arbeiders-administrateurs werden geleid. Deze arbeiders-administrateurs waren echter verantwoording aan de economische staatsorganen verschuldigd, en niet aan de bonden die hen in die organen hadden afgevaardigd. De Arbeidersoppositie meende dat deze situatie moest worden veranderd ten gunste van de laagste kernen van arbeiderskontrole, de fabriekscomité's en de vakbondscellen. Uiteindelijk zou dit systeem moeten leiden tot één leidend centrum in de economie, dat zowel aan de top als aan de basis door de georganiseerde producenten was gekozen. In een dergelijke producenten-democratie hadden de arbeiderscomité's in de ondernemingen tot taak om leiding te geven aan de produktie en om te voorzien in alle behoeften van de producenten. Dit laatste voorstel is interessant, omdat het volgens de Arbeidersoppositie moest leiden tot een arbeidsloon in natura, verbonden aan een soort tariefsysteem. Alle rantsoenen, tot dan toe slechts te kopen op bonnen van de Staatsvoedselvoorziening, moesten uitsluitend nog in ruil voor arbeid verkrijgbaar zijn. Hetzelfde gold de 'betaling' van maaltijden, badhuizen, openbaar vervoer, schouwburgen, woningen, verwarming en elektriciteit. Heerste er woningnood, dan moesten de ondernemingen zorgen voor woonruimte voor hun arbeiders. Bovendien hadden de arbeiders voorrang bij de bevoorrading met artikelen voor massa-konsumptie 10).

Fataal voor de Arbeidersoppositie was in de eerste plaats, dat zij niet in staat was om het staatsapparaat, dat ook in haar opvattingen een centrale rol vervulde bij de bevoorrading met grondstoffen en het vorderen van levensmiddelen, althans in zijn economische functies te onderwerpen aan de controle door de vakbonden. Binnen de partij was de aanhang van de Arbeidersoppositie, ondanks aanzienlijke invloed in de grote metaalarbeidersbond, daarvoor te gering 11). Maar het resultaat van deze krachtmeting over wie Rusland regeerde, de partij of de arbeiders, was slechts een symptoom van de onderliggende krachtsverhoudingen in het land. Typerend was al dat de regerende partij zelf allesbehalve een arbeiderspartij was. Ondanks 'zuiveringen' beliep het aantal arbeiders in de bolsjewistische partij begin 1923 niet meer dan 18% 12). Maar belangrijker nog dan dit was het feit, dat in een land met zo'n overwegende boerenbevolking het uitbetalen van fabrieksarbeid in rantsoenen alleen kon worden voortgezet als de staat en/of de gewapende arbeidersdetachementen in staat zouden *blijven* om het benodigde voedsel te vorderen op het platteland. Dit was echter praktisch uitgesloten, en dit is ons derde basisgegeven. Nu de militaire noodzaak voor krachtdadige rekwisitie was weggevallen, dreigde een algemene opstand van het platteland, een opstand die in de provincie Tambov zijn grootste omvang kreeg. En zoals in 1917 werden ook nu de eisen van het platteland weerspiegeld in de eisen van het leger. Het was mede de eis van de matrozen van Kronstadt in maart 1921, dat de boer weer het recht moest krijgen zijn land naar eigen goeddunken te bebouwen, die Lenin aanleiding gaf een herhaling te vrezén van de moorddadige boerenopstand onder Poegatsjov in 1773 13).

Als men de woordvoerders van de Arbeidersoppositie mag geloven, was de invoering van de NEP in 1921 een concessie aan de bourgeoisie. Tot deze concessie zou het zijn gekomen doordat de bolsjewistische partij geen zuivere arbeiderspartij meer was en moest balanceren tussen de verschillende klassen en sociale groepen. Intussen zouden de 'echte' arbeiders uit de

partij verwijnen, als rode bloedlichaampjes uit een ziek lichaam; deze arbeiders hadden het gevoel dat Lenin zich meer bekommerde om de belangen van de boer dan om die van de arbeider. De beste remedie die de Arbeidersoppositie tegen deze 'ziekte' kon bedenken, was de volledige herbezetting van alle leidende posten in de partij door arbeiders en een hernieuwd toestaan van interne discussies. Alleen dit middel was volgens haar heilzaam, en aan concessies tegenover de boeren viel niet te denken. "Mag ik u feliciteren met het feit, dat u de voorhoede bent van een niet bestaande klasse", schamperde Sjljapnikov, toen Lenin op het elfde partijcongres had gesteld dat een proletariaat zoals Marx zich dat had voorgesteld in Rusland niet bestond: "Een andere en betere arbeidersklasse zullen we in de gegeven omstandigheden niet hebben, en we moeten tevreden zijn met wat er is" 14).

Maar in deze had Lenin meer gelijk dan Sjljapnikov. Tegen de dreiging van een boerenopstand en van de eenheden matrozen die het meest aan de revolutie hadden bijgedragen, was de 'verarbeiderisering' van de partij een weinig probaat middel. Weinig anders bleef de heersende macht over dan zich bij dit feit neer te leggen en een herstel van de markt, tot dan toe met politieke middelen onderdrukt, toe te staan. Onder de massieve druk van de boeren moest een stap terug worden gedaan van de kommando-ekonomie naar een gereguleerd kapitalisme. Met deze stap viel de basis weg onder de marktloze ekonomie, die voor alle pogingen tot arbeiderskontrolle en een arbeidsloon in natura de eerste voorwaarde was geweest. De staatsmacht kon voor een tijd heel goed leven met een vrije markt, mits zij maar over de politieke machtsmiddelen bleef beschikken. Maar voor het zelfbeheer door de arbeiders was de noodzakelijke invoering van de NEP nog meer de doodsteek, dan alleen de ideologische vijandigheid van de bolsjewieken dat geweest zou zijn. In zijn vaak idealistische voorstellingen omtrent het 'zuivere' type van de 'ware' proletariër had iemand als Herman Gorter veel met de Arbeidersoppositie gemeen, maar op één wezenlijk punt onderkende hij in zijn *Open brief aan partijgenoot Lenin* een feit dat de Arbeidersoppositie verkoos te verwaarlozen: de stempel die de boerenbevolking op de Russische revolutie drukte.

-
- 1) In deze zin zagen de bolsjewieken de gebeurtenissen in het juiste licht, dat het falen van de staat als organiserend en disciplinerend centrum waarschijnlijk zou hebben geleid tot het oplossen van de staat in een middelpuntvliedende beweging van geïsoleerde sovjets, vakbonden, milities en niet zelden ook in banditisme. Voor een zelfstandige koördinatie door de arbeiders van hun akties ontbraken ten enen male de voorwaarden. Als de bolsjewieken de staatsmacht niet met alle middelen hadden gehandhaafd, zouden de Witten zeker in enige vorm hebben gewonnen. Op dit punt stemmen wij in met een opmerking van Mary McAuley, *Politics and the Soviet Union*, Harmondsworth 1978, blz. 67-68, die betoogt dat na 1917 het enige alternatief voor de bolsjewistische diktatuur die van de Witte generaal Kornilov (of diens opvolgers) was. Van deze beide 'ordescheppende' krachten maakten de bolsjewieken nog de meeste kans om niet door de massa's te worden afgeworpen.
  - 2) I.A. Joerkov, *De ekonomische politiek van de partij op het*

- platteland 1917-1920* (Russ.), Moskou 1980, blz. 69-78; John Keep, *The Russian Revolution. A Study in Mass Mobilization*, New York 1976, blz. 172-185.
- 3) E.H. Carr, *The Bolshevik Revolution 1917-1923*, deel 2, Harmondsworth 1972, blz. 84-87.
  - 4) Onder 'klassiek staatskapitalisme' verstaan wij die maatschappijformatie die overeenstemt met het model dat werd ontwikkeld in het boek *Das Finanzkapital* van Rudolf Hilferding: de steeds verder gaande concentratiebeweging van het kapitaal (die via de banken loopt) maakt het kapitaal tenslotte 'rijp' voor overname door de arbeidersbeweging. De gereglementeerde oorlogseconomie in Duitsland, die met dit model overeen leek te komen, was door Lenin vanuit Zürich nauwgezet bestudeerd.
  - 5) Joerkov, a.w., blz. 89+ $\frac{1}{2}$.
  - 6) G. Kaspi, *De georganiseerde wanekonomie. Opkomst, ontwikkeling, toestand en perspectieven van de sovjet-economie* (Russ), Tel Aviv 1983, blz. 13-15. Zie over de rol van de konsumenten-koöperaties in de fabrieken ook: Augustin Souchy, *Reise nach Russland 1920*, Berlijn 1979, blz. 139-142.
  - 7) David Footman, *Civil War in Russia*, Londen 1961, blz. 249/279.
  - 8) A.I. Sviderski, geciteerd in Joerkov, a.w., blz. 91.
  - 9) *De taken van de vakbonden. (Stellingen van de Arbeidersoppositie voor het 10^e partijcongres)* (Russ), Moskou 1921, blz. 6-7.
  - 10) Idem, blz. 8, 10, 12-13.
  - 11) Een overzicht van de politieke strijd rondom de taken van de vakbonden is te vinden in: Jay B. Sorenson, *The Life and Death of Soviet Trade Unionism 1917-1928*, New York 1969, p. 106-121.
  - 12) Het officiële cijfer was 45%, maar hierbij was geen rekening gehouden met 't feit dat sinds de revolutie tal van arbeiders in bestuurlijke functies terecht waren gekomen. Zie: Leonard Schapiro, *The Communist Party of the Soviet Union*, New York 1971, blz. 239-240.
  - 13) E.H. Carr, a.w., blz. 173, 271; Paul Avrich, *Kronstadt 1921*, New York 1974, blz. 135, 191-192.
  - 14) Geciteerd in: V.M. Zlobina, *De strijd van de partij der bolsjewieken tegen de kleinburgerlijke invloed op de arbeidersklasse in de eerste jaren van de NEP (1921-1925)* (Russ.), Moskou 1975, blz. 81-85.

=====

T W E E   V O O R T R E F F E L I J K E   B R I T S E   B R O C H U R E S

Nog niet zo lang geleden zijn in Groot-Brittannië twee voortreffelijke brochures verschenen, respektievelijk aangeduid als 'Radenkommunistisch pamflet no. 1' en 'Radenkommunistisch pamflet no. 2'. Dezer dagen zijn ze ons in handen gekomen. De eerste brochure handelt over de Hongaarse revolutie van 1956; de tweede gaat over de fabriekskomitees in de Russische revolutie van 1917. Beide brochures kunnen wij diegenen van onze abonnees die Engels kunnen lezen van harte aanbevelen.

Beide geschriften stammen uit één en dezelfde pen. De beknopte wijze waarop in luttele bladzijden (de ene keer 24, de andere keer 28) precies datgene wordt behandeld waarom het wezenlijk gaat, dwingt bewondering af. In beide uiteenzettingen is sprake van een uitgebreid feitenmateriaal. In een gelukkig niet al te uitgebreid en zeer overzichtelijk notenapparaat wordt verantwoording afgelegd omtrent de gebruikte bronnen.

De verdienste van het aan Hongarije gewijde boekje is hierin gelegen, dat de schrijver de revolutie van 1956 als een zuiver p r o l e t a r i - s c h e revolutie ziet en voor die zienswijze - die ook altijd de onze is geweest - het ene argument na het andere, het ene bewijs na het andere levert. Van de bolsjewistische leugens omtrent 'provocerende Horthy-aanhangers' of 'agenten van de CIA' op de achtergrond, blijft werkelijk niets heel. Wat verder buitengewoon knap is: men verkrijgt niettegenstaande de betrekkelijk geringe omvang van de brochure een bepaald volledige beschrijving van de revolutionaire gebeurtenissen in vrijwel chronologische volgorde en met heldere analyse van hun samenhang.

Wat daarbij opvalt zijn diverse dingen. In de eerste plaats heeft de schrijver zich - anders dan de meeste Westerse journalisten of auteurs van boeken over hetzelfde onderwerp - zich geen rad voor de ogen laten draaien door Imre Nagy. Deze, daar komt zijn betoog op neer, mag door de loop der gebeurtenissen en als gevolg van bepaalde misverstanden het hoofd zijn geworden van een voorlopige regering die zich kritisch ten opzichte van Moskou verhield, Nagy was en bleef een b o l s j e w i e k , die ook als kritisch bolsjewiek niets anders dan het s t a a t s k a p i t a l i s m e voor ogen had en die beslist niet als de spreekbuis van de in beweging gekomen Hongaarse arbeiders gezien mag worden. Verre van dat zelfs.

Wat in de tweede plaats de brochure zijn betekenis verleent, is dit, dat de auteur op overtuigende wijze laat zien, dat de Hongaarse arbeiders destijds geheel zelfstandig zijn opgetreden, dat zij ook door de intellectuelen van de z.g. Petöfiklub niet zijn beïnvloed en dat hun spontane handelen de omwenteling voortdurend voortstuwde en radikaliseerde. Dat op dusdanige wijze, dat alle maatregelen van Nagy en zijn ministers alleen maar achter de feiten aanliepen. Hetzelfde is lang geleden al aangetoond door de Hongaarse schrijver Tibor Meray wiens (in de Engelse taal verschenen) boek *Dertien dagen die het Kremlin deden wankelen* door de schrijver van de brochure wordt aanbevolen.

De Britse brochure heeft meer verdiensten. Zij schildert hoe overal in Hongarije a r b e i d e r s r a d e n werden gevormd en zij laat er geen twijfel over bestaan, dat door middel van deze arbeidersraden de werkende klasse van Hongarije de macht uitoefende. De brochure toont verder aan, dat de Hongaarse revolutie - waarvoor het Westen nauwelijks meer aandacht had nadat de regering-Nagy van het toneel verdween - niet eindigde enkele dagen na de kontra-revolutionaire Russische interventie. De arbeiders, zo heet het in de brochure, hebben de strijd tegen het bolsjewistische kapitalisme voortgezet en juist als arbeidende klasse waren zij in staat om hun verzet voort te zetten. Zoveel gezag en zoveel macht oefenden de Hongaarse arbeidersraden ook nog lang na de interventie van de Russen uit, dat deze Russen tenslotte een korte tijd genoodzaakt waren, de regering-Kadar ten spijt, met de Hongaarse arbeidersraden samen te werken. En pas maanden later en dan nog alleen maar door middel van list en bedrog, hebben de Russen de arbeidersraden kunnen uitschakelen.

Sommige der in de brochure vermelde feiten zijn weinig bekend, andere

daarentegen zijn niet nieuw. Maar de manier waarop alles wat er destijds in Hongarije is geschied behandeld en geanalyseerd wordt, maakt het werkje dat we hier bespreken wel tot het beste van deze omvang dat we ooit onder ogen kregen.

De bolsjewiki kontra de arbeiders

Over de tweede brochure, die over de Russische fabriekskomitees, oordelen wij niet minder gunstig. De schrijver maakt duidelijk dat deze fabriekskomitees iets geheel anders waren dan de uit vertegenwoordigers van politieke partijen - in feite intellektuele beroepsrevolutionairen - samengestelde Sovjets. Hij laat zien hoe de partij van Lenin van de aanvang af nooit een andere opvatting omtrent de komende Russische samenleving had gehuldigd, dan één die neerkwam op staatskapitalisme, zoals de Mensjewieken opvattingen hadden die er op neerkwamen, dat de komende maatschappij in Rusland klassiek kapitalistisch zou wezen. Dat los van hoe ze die samenleving noemden.

De schrijver toont ook aan hoe de bolsjewieken en de van zeker tijdstip af door het beheerste Sovjets, voortdurend tegen de arbeiders en derhalve tegen de fabriekskomitees optraden. Hij toont ook aan, dat de fraktiestrijd binnen de bolsjewistische partij (d.w.z. alle vormen van oppositie, of het nu om de z.g. 'Arbeidersoppositie' dan wel om latere zoals die van Trotski ging) uitsluitend de macht tot inzet had en dat géén van deze opposities uit was op de behartiging van de arbeidersbelangen. (C.B.)

De prijs van de brochure over Hongarije bedraagt 60 pence (ongeveer f 2,70), die over de Russische fabriekskomitees kost 50 p. (oftewel in Nederlands geld circa f 2,25). Wie zich deze brochures wil aanschaffen kan zich, menen wij, het beste tot de redactie van 'Daad en Gedachte' wenden. Na 1 december doen wij dan aan de hand van de binnengekomen brieven een kollektieve bestelling, waardoor de portokosten aanzienlijk geringer zullen zijn.

WERPEN FINANCIËLE EXTRAATJES VOOR

VAKBONDSLEDEN HUN NUT AF?

Eind september j.l. hebben zowel de bij de FNV aangesloten vakbonden als die welke tot het CNV behoren opnieuw een oud probleem aangesneden. De arbeiders die zich georganiseerd hebben, zo betoogden zij, zouden daarvoor extra beloond moeten worden. Vrijwel precies hetzelfde betoog hadden zij exact een jaar geleden afgestoken, maar zij deden er verder het zwijgen toe nadat minister De Koning van sociale zaken en werkgelegenheid zich zeer kritisch over dat idee had uitgelaten. Het ging daarbij, wel te verstaan, om een extraatje van de overheid, dat wil zeggen een uit de belastinggelden te betalen aanvullende uitkering bij ziekte, arbeidsongeschiktheid of werkloosheid, waartegen ook de werkgeversorganisaties (VNO en NCW) zich krachtig hadden gekant.

Van de kant van de vakbeweging werd het idee verdedigd met het argument, dat ongeorganiseerden profiteren van 't vakbondswerk en dat de koopkracht van deze ongeorganiseerden groter is dan die van de georganiseerden doordat eerstgenoemden niet zo'n f 20,- per maand aan vakbondskontributie kwijt zijn. Daarop heeft minister De Koning destijds geantwoord, dat uitkeringen van de overheid worden betaald uit belastingen die zonder onderscheid tussen vakbondsleden en niet-vakbondsleden te maken worden geïnd, zodat bij de uitgave van het belastinggeld, dat onderscheid evenmin zou kunnen worden gemaakt. Als woordvoerder van het VNO (het Verbond van Nederlandse Ondernemers) verklaarde drs. J.A. Dortland, dat 'in een vrij land iedereen in vrijheid mag kiezen of hij wel of niet lid wil zijn van een vakbond. Ga je vakbondsleden financieel bevoorrechten, dan krijgen de niet-vakbondsleden de rekening gepresenteerd van de vrijheid en dat kan natuurlijk niet'.

Uit deze woorden blijkt, dat de georganiseerde ondernemers - het NCW dacht er precies zo over als het VNO - niets voelen voor een bevoordeling van de individuele vakbondsleden. Voor wat betreft financiële steun aan de werknemersorganisaties, d.w.z. aan de bonden als zodanig, liggen de zaken volkomen anders. Al sinds het begin van de jaren zeventig storten de werkgevers een bepaald percentage van de loonsom in de kas van de bonden 1). Het betreft hier het z.g. 'vakbondstientje', dat inmiddels al ruim verdrievoudigd is en dat door de bonden voor scholings- en vormingswerk wordt gebruikt, echter - volgens nadrukkelijke afspraak - bestaat niet in de stakingskassen terecht mag komen.

Natuurlijk zijn de ondernemers destijds bereid geweest het 'vakbondstientje' te betalen omdat zij er vast van overtuigd waren, dat een dergelijke betaling terdege zijn nut zou afwerpen. Wat voor nut, is een vraag die niet moeilijk te beantwoorden valt. Men kan het antwoord bijvoorbeeld vinden in een omvangrijke studie, die in april 1962 werd gepubliceerd in *De Werkgever*, het orgaan van het Belgische *Verbond van Kristelijke Werkgevers*. In België was namelijk het probleem van 'de toekenning van sociale voordelen aan gesyndikeerde arbeiders' veel eerder aan de orde dan in Nederland en het genoemde 'dossier' is daaromtrent van een veel grotere duidelijkheid dan de - wij hebben er geen ander woord voor - wat hypokriete en versluiserde teksten die in het Noord-Nederlandse taalgebied over 't onderwerp zijn gepubliceerd of uitgesproken. Wij citeren:

"..... Het werk van de vakbonden..... omvat heden een geheel van activiteiten..... dat verre van onbelangrijk is en dat de moeite loont te worden verdedigd.... (Een) bedreiging van afkeer van de vakbonden brengt heel het door de vakbonden tot stand gebrachte werk in gevaar..... Wat de vakbonden vragen als tegenprestatie voor een aktie, waarbij 't minder om eisen gaat dan wel om medewerking, is een waarborg tegen het verdwijnen van de inkomsten..... De werkgevers hebben er alle belang bij geldige gesprekspartners te ontmoeten 2)..... De vakbeweging is in de schoot van de onderneming wat we een element van orde zullen noemen..... De

---

1) De regeling wordt nogal verschillend toegepast. De ene werkgever betaalt een overeengekomen bedrag per werknemer, de ander per vakbondslid en weer een ander betaalt een percentage over de totale loonsom. Dat verandert aan het principe niets.

ondernemingen hebben alles te winnen bij het bestaan en bij de goede werking van vakbonden 3).... De overeenkomsten die men met de syndikaten sluit moeten de sociale vrede waarborgen 4).... In de vorige eeuw reageerden de syndikaten tegen een toestand waarin zelfs geen levensminimum, geen levensruimte, geen menselijke bestaansvoorwaarden (voor de arbeiders) aanwezig waren... Sindsdien is men overal gaan ontwaren dat de belangen van de arbeiders niet altijd zo geweldig tegengesteld zijn aan de onze" 5).

Het is ons natuurlijk niet mogelijk de standpunten van de Belgische werkgevers al te uitvoerig weer te geven. Het rapport inventariseert de in diverse bedrijfstakken reeds bestaande gebruiken, die onderling sterk verschillen, maar dit gemeen hebben dat de aan de vakbeweging en haar leden gegeven voordelen slechts zó lang worden verstrekt als de sociale vrede gehandhaafd blijft. Dat 't daarom draait en dat terwille van de sociale vrede uitkeringen aan gesyndikeerden (in welke vorm en op welke wijze dan ook) voor de ondernemers nuttig zijn, daarover laten de samenstellers de lezer niet in het ongewisse.

Dat aan een dergelijke uitkering, zowel voor de werkgevers als voor de vakbonden, ook gevaren verbonden zijn, komt in de hier behandelde werkgeversstudie uitvoerig aan de orde. Aan 't slot daarvan wordt namelijk gewezen op mogelijke "Onverschilligheid der werknemers tegenover de vakbonden", alsmede op de mogelijkheid van "ledenafval". Letterlijk wordt erop gewezen, dat

"wilde stakingen zouden (kunnen) ontstaan, dat de band tussen de leiders en de werknemers zou (kunnen) verslappen, zodat de syndikaten, buiten hun wil om, helemaal geen elementen meer zouden zijn van orde in het sociaal-economisch leven 6).... Dergelijke uitkeringen hebben alleen zin, indien de werkgevers van de kant der vakbonden het bewijs kunnen verkrijgen van grotere verantwoordelijkheidszin voor het welzijn van de onderneming en de bedrijfstak. Zij mogen dus slechts de losprijs zijn voor het bekomen van een sociale vrede voor een zekere termijn" 7).

Wie alle door ons gebrachte citaten overleest, zal met het antwoord op de vraag of financiële extraatjes voor vakbondsleden hun nut afwerpen, geen enkele moeite hebben. Ze zijn inderdaad van groot nut. Voor 't ondernemerdom.

---

2) *De Werkgever*, april 1962, blz. 123. Voor één enkele typisch Vlaamse zinswending hebben wij, zonder de inhoud te wijzigen, een Noord-Nederlandse woordkeus gebruikt.

3) *De Werkgever*, april 1962, blz. 124.

4) *Idem*, blz. 128.

5) *Idem*, blz. 131.

6) *Idem*, blz. 135.

7) *Idem*, blz. 136.

=====